

Fysiek is

ESTHER JUURLINK,
MARCEL TANKINK EN
SJORS DE VRIES

sociaal

Pleidooi voor rehabilitatie van fysieke pijler die sociale doelstellingen realiseert

'We moeten meer doen dan stenen stapelen.' Een veelgehoorde uitspraak als het gaat om stedelijke vernieuwing. Fysieke vernieuwing heeft afgedaan. Integraliteit en de sociale pijler staan in de schijnwerpers, maar hebben nog weinig goede resultaten opgeleverd. Wij pleiten voor een rehabilitatie van een fysieke pijler die sociale doelstellingen realiseert.

Met het uitvoeren van de fysieke opgave alleen los je de complexe problematiek van naoorlogse wijken niet op. Zie daar het huidige paradigma van de stedelijke vernieuwing. Sterker nog: fysieke ingrepen hebben vaak asociale gevolgen. Ze leiden immers 'alleen maar' tot spreiding of verplaatsing van de sociale problematiek, of tot een verslechtering van de sociale cohesie. De fysieke pijler is welhaast 'besmet' geraakt. Hij is verworpen tot slechts stenen stapelen en het motto 'wijken voor de rijken'. Hij heeft dan ook afgedaan; alle ogen zijn gericht op de sociale pijler. Dit om louter fysieke ingrepen te voorkomen. Maar integrale projecten, al dan niet met de sociale pijler voorop, boeken tot nu toe bar weinig voortgang. Ellenlange discussies en tonnen euro's worden gestoken in overleggen en notities: weggegooid geld. Gecombineerd met de muurvaste woningmarkt is het bijna een alibi om helemaal niets meer te doen. En daar zitten we dan...

Rehabilitatie

Het is niet zo verwonderlijk dat de fysieke pijler heeft afgedaan. Ontwerpers, volkshuisvesters en bouwers denken niet of nauwelijks na over de sociale effecten van onze ingrepen. Ze vragen zich onvoldoende af of de gekozen fysieke aanpak, op alle denkbare schaalniveaus, daadwerkelijk een bijdrage levert aan de benodigde sociale impulsen in een wijk. Vanuit verschillende disciplines denken zij veel te traditioneel over fysieke vernieuwing en woonmilieudifferentiatie voor de doelgroep van beleid. Namelijk vanuit een aantal vooronderstellingen, die ze bewust of onbewust steeds in de aanpak toepassen. Wie zegt dat elke wijk een afspiegeling van de samenleving moet zijn? Wie zegt dat alle problemen

op wijkniveau moeten worden aangepakt? Wie zegt dat een wijk met een sterke sociale cohesie een 'leefbare' wijk is? En wie zei ook alweer dat de introductie van nieuwe koopkrachtige doelgroepen in wijken leidt tot verbetering van het sociale klimaat? Onze motivatie om na te denken over een andere benadering komt voort uit onze onvrede over deze vooronderstellingen, deze mythen van de wijkvernieuwing.

We vinden dat we het kind met het badwater weggooien als we de fysieke pijler naar de achtergrond schuiven. Fysieke ingrepen zijn namelijk een zeer krachtig instrumentarium om je sociale doelstellingen mede te verwezenlijken. Fysiek is sociaal! Fysieke ingrepen hebben immers per definitie sociale consequenties, leiden per definitie tot veranderingen in sociale omstandigheden en de beleving van ieders levensgeluk. Is het niet in positieve, dan wel in negatieve zin. De vraag die wij ons hebben gesteld is dan ook: hoe kunnen we fysieke programma's rehabiliteren als sociaal interventiemiddel?

Ons alternatief is simpel. We stellen voor te beginnen met de volgende vraag: wat kunnen wij doen om het woon- en leefgeluk van die bewoners in een bepaalde wijk te helpen verbeteren en wat kan de fysieke sector daaraan bijdragen? Er zijn immers zo veel fysieke ingrepen denkbaar die oplossingen bieden voor sociale problemen. Juist voor de sociale problemen waarmee zoveel naoorlogse wijken kampen, zoals criminaliteit, overlast en botsing van leefstijlen. Niet door klakkeloos *top-down* te sturen met een differentiatiestrategie, maar door een bijdrage te leveren aan de keuzevrijheid van mensen voor verschillende woningen en woonomgevingen en daarin een faciliterende rol te spelen.

Fysiek-sociaal een-tweetje

Dat kun je bijvoorbeeld als volgt doen. Onttraf de complexe integrale opgave in duidelijk fysieke en sociale componenten. Niet alles tegelijk, volledig afgestemd en integraal, maar opgesplitst en gefaseerd. Omschrijf de sociale opgave zoveel mogelijk in 'SMART-doelstellingen' (specifiek, meetbaar, afgesproken, realiseerbaar en tijdgebonden) en vertaal deze in concrete maatregelen, waarbij de fysieke ingrepen wor-

		bruisende buurt	vertrouwde buurt	eigenzinnige buurt	geborgen wonen
openbaar	openbare ruimte	uitnodigend verblijfsruimte openbaar ontmoeting	rustig overzichtelijk	excentriek goede infrastructuur	voorzieningen in de buurt
	straat	levendig dynamisch functiemenging	gescheiden functies rustig overzichtelijk	duidelijke verbinding met het centrum en met regionale infrastructuur	geen specifieke voorkeur
privé	huis	flexibiliteit grote verblijfsruimtes	traditioneel	functioneel goed voorzien	introvert
	buitenruimte	geen specifieke voorkeur	maximaal traditioneel (tuin) strikte scheiding met openbare ruimte	minimaal niet traditioneel (loggia, patio)	introvert
voorzieningen		grote variatie - horeca - soc. cultureel - services	kleine variatie - onderwijs	geen	binnen het complex

Vier woonmilieus, gedifferentieerd naar 'wooncultuur'

den ingezet als *trigger*. Vanuit een sociale analyse is het mogelijk om ruimtelijke claims op de wijk te leggen. Is je doelstelling bijvoorbeeld versterking van de sociale cohesie, of een betere afstemming van verschillende sociale voorzieningen, dan is de eerste actie een fysieke. Wijs geschikte locaties aan voor de gewenste onderwijs-, zorg- en sportvoorzieningen, creëer ruimte. Zorg voor mogelijkheden tot wooncarrières in de wijk met een breed en divers aanbod van woningen. Accommodeer zorg aan huis: ruimte voor steunpunten, de juiste infrastructuur, goede bereikbaarheid en goed ingerichte openbare ruimte; fysieke ingrepen *pursang*. Ook in de inrichting en het beheer van de openbare ruimte valt nog een wereld te winnen. Waarom niet een aantal woningen slopen om plaats te maken voor bijvoorbeeld een ontmoetingsruimte, als daar vraag naar is? Creëer ruimte, letterlijk en figuurlijk. Benoem projecten die uitgetekend en berekend en vervolgens meegenomen kunnen worden in de gehele herstructureringsopgave. Wanneer dat in kaart is gebracht, kun je concreter nadenken over bemensing en budgetten. Zo ontstaat een plan dat de nodige investeringen zal vergen, maar dat de opgave financieel, ruimtelijk en in de tijd inzichtelijk maakt; een programma waarbij fysiek de sociale kar trekt. Een wijk die fysiek grotendeels of zelfs compleet op de schop moet, biedt bij uit-

stek de gelegenheid om die wijk ook in sociaal opzicht opnieuw 'in te richten'. Zo doen we op dit moment ervaringen op met de toepassing van een woonmilieubenadering, gebaseerd op een 'patchwork-concept': een lappendeken van buurten. We stellen een wijk voor die bestaat uit verschillende buurten, gedifferentieerd naar 'woonculturen'. Deze verschillen komen tot uitdrukking in de fysieke kenmerken van de buurt, van de woningen, de straat en de woonomgeving. Aanknopingspunten zijn twee aspecten van de wijze waarop mensen omgaan met hun woonomgeving, namelijk de mate van buurtbinding en de mate van contact met de buurtgenoten. Geplaatst langs twee assen ontstaan vier verschillende woonculturen, die ruimtelijk te vertalen zijn in vier verschillende 'buurten'. Dat wil zeggen: in drie woonmilieus en één bijzondere woonvorm, die in bovenstaande tabel zijn uitgewerkt.

Met elkaar kennismaken kan niet vroeg genoeg beginnen; de speeltuin is ideaal (Vrijheidswijk, Leeuwarden, 2003). Foto: KAW architecten en adviseurs.

Fysieke aanpak problematisch woongedrag

Een andere opgave is hoe om te gaan met wat we noemen 'afwijkend en problematisch woongedrag'. Verplaatsen van problemen is geen oplossing, dat hebben we al vaak genoeg geprobeerd. De vraag is hoe we óók dit soort woongedrag ter plekke kunnen faciliteren en eventueel sanctioneren. Met als uitgangspunt dat de buurt beschikbaar blijft voor de huidige bewoners.

Uit analyses blijkt veelal dat er verschillende categorieën van problematisch woongedrag bestaan: daadwerkelijke overlastveroorzakers – vaak een relatief kleine groep die wel een groot stempel op de wijk drukt – naast een aantal kwetsbare groepen en de 'stille problematiek' achter de voordeur. Rechtstreeks contact, bijvoorbeeld in de vorm van huis-aan-huis-gesprekken, maakt het mogelijk na te gaan welk beheer, welke voorzieningen en wellicht ook welke hulp – naast de al geboden – ingezet moet worden om het woongedrag van deze mensen waar mogelijk te faciliteren of te corrigeren. Bijvoorbeeld door de ontwikkeling van nieuwe woonvormen. In een portieketageflat kunnen we zorgportieken realiseren voor (ex-)psychiatrische patiënten, voorzien van een zorgunit met 24-uurs beschikbaarheid. Of een dealerportiek met gebruiksruidtes. We kunnen een wooncomplex ontwerpen voor éénoudergezinnen, waar werk en zorg zo goed mogelijk gecombineerd kunnen worden doordat kinderopvang en andere voorzieningen in het complex zijn opgenomen. We kunnen de openbare ruimte zodanig herinrichten dat overlastsituaties zoveel mogelijk worden beperkt dan wel geconcentreerd op één locatie. Er zijn hangplekken voor jongeren, waarom niet ook voor ouderen met alcoholproblemen? Maximaliseer het aantal vuilstations in een buurt, zorg voor betere scheidingen tussen tuinen en openbare ruimte, intensiveer het beheer van de woonomgeving, maak een conciërgewoning in de buurt waar mensen dag en nacht terecht kunnen, et cetera. Een aanpak van stroop in de vorm van facilitering, maar ook van azijn: minimale maar na te leven regels met maximale beperking van de overlast en maximale ondersteuning van mensen in de omgang met hun probleemburen. De droom is: wonen naar behoefte, betalen naar vermogen. Maar als je je verdiept in de dagelijkse werkelijkheid, blijkt helaas dat die ver verwijderd is van de droom. Ondanks alle goede bedoelingen is in de praktijk niet de behoefte van bewoners,

maar de prijsregulering allesbepalend. Voor een groot deel van de woningmarkt is dat prima, zelfs in de sociale huursector. Het past bij deze tijd. Echter, als volkshuisvesters moeten we ons blijvend bekommeren om groepen die zelfredzaamheid missen. De concentratie van individuen en huishoudens die onvoldoende zelfredzaam zijn in veel van de wijken die fysiek op de schop moeten, noodzaakt tot een sterke sociale component in de plannen. Maar wel en alleen in samenhang met de broodnodige fysieke kwaliteitsverbetering. Want laten we wel zijn, een groot deel van de (sociale) woningvoorraad en de woonomgeving is en blijft dringend aan vernieuwing toe. Je zult er maar wonen! Niet dat we pleiten voor grootschalige sloop, integendeel. Maar we moeten het effect van ondermaatse fysieke omstandigheden op het levensgeluk en succes van bewoners niet uit het oog verliezen. Wij zijn ervan overtuigd dat een minimale fysieke kwaliteit nodig is om je sociale doelstellingen te verwezenlijken. Ook in de huidige krappe woningmarkt, waarin het maar al te gemakkelijk is deze accentverschuiving van fysiek naar sociaal te gebruiken als excuus om niet in te grijpen. En dat is pas asociaal!

Esther Juurlink is R&D manager, Marcel Tankink is vestigingsdirecteur en Sjors de Vries is adviseur/procesmanager bij KAW architecten en adviseurs. KAW heeft vestigingen in Groningen, Rotterdam en Nijmegen. www.kaw.nl

Sloop van twee tussenwoningen geeft lucht en ruimte voor ontmoeting in de buurt (Bolsward-Zuid, 2003). Foto: KAW architecten en adviseurs.

